

Της Ελένης Κυριάκου

Από τη Χαλκολιθική Περίοδο στην Πρώιμη Εποχή του Χαλκού

Ο πολιτισμός της Φιλιάς

Το 1942 ο Πορφύριος Δίκαιος κατά τη διάρκεια των ανασκαφών στην περιοχή Φιλιά, στην κοιλάδα του Οβγού ποταμού, έφερε στο φως ταφικά σύνολα, τα οποία απέδωσαν ευρήματα άγνωστα μέχρι τότε στον αρχαιολογικό κόσμο.

Όλα τα στοιχεία μαρτυρούν ότι η Κύπρος δεν ήταν απομονωμένη, αλλά είχε αναπτύξει πολιτισμικές σχέσεις με τις γειτονικές χώρες ήδη από τις αρχές της 3ης χιλιετίας π.Χ.

Κατά τον αρχαιολόγο τα ευρήματα αποτελούσαν ένα πολιτιστικό στάδιο μετάβασης από τη Χαλκολιθική Περίοδο στην Πρώιμη Εποχή του Χαλκού και ως νέα πολιτιστικά στοιχεία αποδόθηκαν, από τον ίδιο, σε μια πιθανή άφιξη και εγκατάσταση αποίκων από τη συροπαλαιστινιακή και μικρασιατική ακτή. Λόγω του ότι κανένα όμοιο με αυτά από την υποτιθέμενη χώρα προέλευσής τους, δηλαδή την Ανατολία, υποστηρίζεται πως οι αλλαγές στο νησί είναι επακόλουθο των αντιδράσεων σε εξωτερικούς ερεθισμούς που προκλήθηκαν από τις συνεχείς επαφές μέσω του εμπορίου. Όσον αφορά τη μετάβαση από τη Χαλκολιθική Περίοδο στην Πρώιμη Εποχή του Χαλκού, ενδιαφέροντα στοιχεία προέρχονται από τις ανασκαφές στα Μοσφιδια της Κισσόνεργας, στα Αλώνια του Μαρκί και στα Καμινούδια της Σωτήρας. Κατά την περίοδο αυτή οι αρχαιολόγοι, βάσει των ευρημάτων που προέρχονται από τις ανασκαφές, επεσήμαναν διάφορες καινοτομίες που σχετίζονται με άλλους πολιτισμούς. Όλα τα στοιχεία μαρτυρούν ότι η Κύπρος δεν ήταν απομονωμένη, αλλά είχε αναπτύξει πολιτισμικές σχέσεις με τις γειτονικές χώρες ήδη από τις αρχές της 3ης χιλιετίας π.Χ. Οι νέοι τύποι των αγγείων που εμφανίζονται στα στρώματα της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού δεικνύουν ότι οι Κύπριοι σε μια περίοδο επαφών υιοθέτησαν νέους τρόπους στην καθημερινή ζωή όπως φαίνεται στις συνήθειες του φαγητού, που με τη σειρά τους δείχνουν αλλαγές στις δομές της οικογένειας, ανάλογες με αυτές που διαφαίνονται και στα ταφικά έθιμα. Για να δοθεί μια εξήγηση στο φαινόμενο που παρατηρήθηκε την περίοδο μεταξύ 2350-2200 π.Χ. οι επιστήμονες προσέφυγαν σε έρευνες παλαιοκλιματολο-

γίας, όπου έχουν παρατηρηθεί μεγάλες κλιματικές αλλαγές που συνοδεύονται από αναταράξεις στους πληθυσμούς. Οι κοινωνίες της Ανατολίας δοκιμάστηκαν, χωρίς αμφιβολία, από μια εκτεταμένη κατάρρευση, που επηρέασε αισθητά την Κύπρο. Η περίοδος η οποία προηγείται το c. 2500 π.Χ. χαρακτηρίζεται, όπως αναφέραμε πιο πάνω, από τη δραστική αλλαγή του μέχρι τότε παραδοσιακού τρόπου ζωής λόγω της εμφάνισης αντικειμένων άλλης νοοτροπίας, της υιοθέτησης νέων εθίμων και αντιλήψεων και της άφιξης νέων πληθυσμιακών ομάδων από τη νοτιοδυτική Ανατολία. Φως σε αυτό το φαινόμενο ρίχνει η κεραμική μέσω της οποίας μελετούνται οι πολιτιστικές εξελίξεις και επισημαίνονται οι αλλαγές στην τεχνολογία, την παραγωγή και την εξαπλώση του υλικού πολιτισμού. Εκτός από μια διεύρυνση της κοινωνικής οργάνωσης στην Κύπρο, οι τύποι και η διακόσμηση των αγγείων αντικατοπτρίζουν τις έντονες επιδράσεις από

την Ανατολία ήδη από την έναρξη της Ύστερης Χαλκολιθικής Εποχής. Μερικούς αιώνες μετά, η εμφάνιση των ερυθροστιλβωτών αγγείων και άλλων τύπων της κεραμικής της Φιλιάς σε περιορισμένους γεωγραφικά χώρους, όπως επίσης και η εγκατάλειψη πολλών θέσεων της Ύστερης Χαλκολιθικής, σηματοδοτούν μια οξεία αλλαγή στον πολιτισμό και ένα δημογραφικό επαναπροσδιορισμό των πληθυσμών που κατοικούσαν στο νησί κατά τη Χαλκολιθική Περίοδο. Από την περιοχή της Πάφου, ιδίως από τις θέσεις της Λέμπας, έχουμε ενδείξεις ότι οι αντιδράσεις έναντι των ξένων λαών διέφεραν όχι μόνο από περιοχή σε περιοχή αλλά ακόμα και ανάμεσα σε πολύ κοντινές θέσεις. Οι αντιδράσεις αυτές ποικίλλουν από την αφομοίωση έως την απόρριψη. Προς το τέλος της 3ης χιλιετίας π.Χ. υπάρχουν ελάχιστες ενδείξεις για αμφίδρομες επιδράσεις ανάμεσα στους γηγενείς πληθυσμούς και τους ξένους λαούς και τα παλαιότερα έθιμα και αντιλήψεις είχαν πια είτε εξαφανιστεί ή αφομοιωθεί από τα νέα έθιμα της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού. Οι ενδείξεις καταστrophών σε ορισμένες θέσεις υποδηλώνουν ότι η «μετάβαση» προς την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού δεν ήταν πάντα ειρηνική.

Πρώιμης Εποχής του Χαλκού ήταν γνωστός εξ ολοκλήρου από τα ευρήματα σε τάφους, πρόσφατες ανασκαφές στα Αλώνια του Μαρκί -κεντρική Κύπρος- παρέχουν τα πρώτα σημαντικά στοιχεία που προέρχονται από έναν οικισμό. Ο πολιτιστικός ορίζοντας της Φιλιάς γεφυρώνει τη Χαλκολιθική περίοδο με την Πρώιμη Εποχή του χαλκού στα μέσα της 3ης χιλιετίας π.Χ. Ιδρύονται οικισμοί οι οποίοι φέρουν τα χαρακτηριστικά του «Πολιτισμού της Φιλιάς» σε διαφορετικά σημεία του νησιού και συσχετίζονται μέσω ενός ενιαίου πολιτιστικού συστήματος. Κατά την περίοδο αυτή παρατηρείται πιο έντονος πολιτιστικός κατακερματισμός στις διάφορες περιοχές του νησιού. Θα συνεξετασθούν ακόμη πολλές παράμετροι αυτών των μεταβαλλόμενων πολιτιστικών διασυνδέσεων, συμπεριλαμβανομένου του ρόλου των εσωτερικών ανταλλαγών, των διαδικασιών της μετάδοσης της τεχνολογίας και των αλλαγών στην κλίμακα του πληθυσμού και στην ίδρυση των οικισμών.

στις νότιες ακτές του νησιού. Ωστόσο, οι τύποι της κεραμικής που ανασκάφηκαν σε τέσσερις τάφους στα Καμινούδια παρουσιάζουν ορισμένες διαφοροποιήσεις από τους γνωστούς τύπους της Φιλιάς. Μερικά σχήματα δεν αντιπροσωπεύονται καθόλου (κυρίως η πράχους με τη μακρά, ραμφόσχημη προχοή), ενώ εμφανίζεται ένας νέος τύπος αποθηκευτικού αγγείου. Επιπλέον, δύο νέοι ρυθμοί (τα Μελανοστιλβωτα και Κτενιστά και τα Λευκόγραπτα της Φιλιάς), γνωστοί από άλλες θέσεις, δεν εμφανίζονται στα Καμινούδια. Αν και οι διαφοροποιήσεις αυτές μπορούν να αποδοθούν σε τοπικές ιδιαιτερότητες, προτείνουμε ότι έχουν μάλλον χρονολογική σημασία και σηματοδοτούν ένα πιο ύστερο σημείο της φάσης της Φιλιάς. Η κεραμική από τα Καμινούδια παρουσιάζει επίσης μια αναμφισβήτητη συνέχεια από τη φάση της Φιλιάς προς την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού I/II που τη διαδέχτηκε. Αγγεία της ύστερης φάσης της εποχής αυτής από τις νότιες περιοχές της Κύπρου διατηρούν πολλά από τα πιο χαρακτηριστικά στοιχεία του ρυθμού της Φιλιάς, όπως τις επίπεδες βάσεις και ένα είδος διακόσμησης με σπαστές εγχάρacteres γραμμές. Μόνο προς το τέλος της περιόδου - όπως αυτό αντιπροσωπεύεται από τον οικισμό στα Καμινούδια- αρχίζουν τα χαρακτηριστικά αυτά να δίνουν τη θέση τους σε άλλα, πιο τυποποιημένα στοιχεία των βορειών περιοχών και άλλων θέσεων της.

Οι ενδείξεις της κεραμικής

Οι ανασκαφές στα Καμινούδια της Σωτήρας απέδειξαν ότι ο «Πολιτισμός της Φιλιάς» δεν ήταν απλώς ένα τοπικό φαινόμενο περιορισμένο στην περιοχή της κοιλάδας του Οβγού στη βορειοδυτική Κύπρο, αφού οι τελευταίες έρευνες μαρτυρούν την ύπαρξη του

Μικρά αρχαιο-λογικά

Χρυσό περίαπτο στη Βέροια

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ένα εύρημα στη Βέροια. Πρόκειται για ένα εντυπωσιακό χρυσό περίαπτο, από αυτά που σπανίζουν στον ελλαδικό χώρο, το οποίο βρέθηκε στο δρόμο Βέροιας - Κοζάνης. Το περίαπτο που χρονολογείται από το 4.000 π. Χ., το βρήκε μια φωτογράφος, η οποία ενημέρωσε την Εφορία Αρχαιοπωλών. Ανάλογα περίαπτα έχουν βρεθεί στο Σέσκλο και τη Θεόπετρα, δύο ακόμη στην Αραβυσσό.

Ένας οικισμός της φάσης της Φιλιάς στο Μαρκί

Και ενώ ο πολιτισμός της Φιλιάς της